

Necrològica

JOSEP ANTONI SALVÀ I MIQUEL. In memoriam. (1918-2007)

Josep M. Massons i Esplugas

Acadèmic numerari

Envellir equival a quedar-se sol. La gran escola de farmacologia del Prof. García-Valdecasas, va néixer d'un petit nucli, del què jo sóc el darrer supervivent. El que és curiós és que tots aquests homes han mort precedits per les seves dones. Hi ha una única excepció: la de Pere Puig Muset que va morir primer que la Pepita Parellada, la seva muller. Repassem la llista: primer va ser Francesc Jofre, vidu de l'Antònia Papiol. Va seguir el Prof. García Valdecasas que va perdre la seva esposa Julita Salgado. En Laporte va ser precedit per la Mª Jesús Rosselló. Jo mateix, per la meua muller Leocàdia Rabassa i en Salvà per la Huguette Lacombe. Avui em toca dedicar al que va ser un bon amic meu un record emocionat.

Va ser l'any 1941 que vaig conèixer en Salvà. Jo acabava de deixar el que havia estat la il·lusió de la meua vida: el cultiu de la cirurgia. I aleshores sota el mestratge d'un catedràtic tan jove com jo, assajava un nou camí: el de la investigació en farmacologia.

Va ser aleshores que va irrompre un estudiant de medicina que havia començat la carrera el curs 1934-1935 i que –aprovat el 2on any- es va veure mobilitzat per la guerra. Era parent del Prof. Vicenç Carulla Riera, professor de Terapèutica Física, que el va presentar al Prof. García-Valdecasas per a que fos el seu alumne intern.

Va resultar ser un estudiant molt intel·ligent que va llicenciar-se aviat (l'any 1943). Summament simpàtic, tenia sempre a flor de llavis un comentari humorístic. Això fa que el seu anecdotari sigui riquíssim. Però en una sessió necrològica no hi escauen. Em limitaré a explicar un acudit al començament i un altre al final.

Havia nascut a Berga, població de la que el seu pare era secretari del Jutjat, el 3 de març de 1918. I sabíem que per part de la mare – Dª Remei- la seva ascendència tirava a distingida com ho demostra el que la seva àvia era una senyora que tenia criat. Un dia havia de venir a sopar un general i es va quedar, sobtadament, sense aquell servidor. Se li presentà un home, ja gran, oferint-se per ocupar aquella plaça. La Sra. Miquel, molt preocupada, li va preguntar si ell reunia condicions, perquè aquella nit venia a sopar una persona de molt de compromís. El pretendent li contestà que “*la duda ofende*”. En fi, el va contractar. Havia començat el sopar i es va servir enciam. El general no en va voler. I el criat –dirigint-se a ell- li va dir: “*Hace bien, mi general, a burro viejo, poco verde*”.

El jove Salvà va trobar en aquella càtedra el terreny apropiat per fer carrera. L'any 1944 va publicar els seus dos primers treballs d'investigació. I a l'any següent (1945) va llegir la tesi sobre el verí

de l'escurçó, i el Prof. Valdecasas el feu el seu auxiliar de càtedra dos anys després (1947). Els cursos 1944-1945 i 1945-1946, el Prof. García-Valdecasas els passà a Nordamèrica en viatge d'estudis i encarregà el treball de la càtedra a en Salvà i a mi. La cosa va marxar a les mil meravelles. Ens vam repartir les classes i vam organitzar els exàmens i vam decidir no suspendre ningú per evitar conflictes. Molts estudiants que mereixien vara ens ho van haver d'agrair.

L'activitat de Salvà aquells anys va ser febril. Entre 1943 i 1951 va cursar la carrera de farmàcia i dedicava més d'una hora a la dermatologia portat de la mà del Dr. Antoni Carreras Verdaguer, acadèmic numerari d'aquesta casa. Faré una pausa per parlar –encara que sigui breument- de la seva labor en el camp de la dermatologia. Va ser durant molts anys dermatòleg de la Seguretat Social.

Notable fou el seu treball sobre el DDT *Absorción y toxicidad percutánea del DDT en animales de sangre caliente* i un altre sobre la influència dels excipients en l'absorció percutània del DDT.

Entre 1947 i 1950 va passar no sé si una temporada o dues a París on va treballar sota la direcció de les personalitats següents: el Prof. J. Lavollay (Conservatori Nacional “*des Arts et Métiers*”), els professors René Hazard i J. Cheymol (Laboratori de Farmacologia de la Facultat de Medicina de París) i els professors Pasteur Valéry-Radot i Bernard Halpern (Laboratori de Medicina Experimental de l'Hospital Broussais). Les cartes que ens va enviar des de París eren una pura delícia.

Hem de dir que la meta que s'havia traçat era guanyar una càtedra de farmacologia.

Les primeres oposicions a càtedra van ser l'any 1946 (Cadis) i dos anys més tard (1948) a Valladolid. Es va haver d'acontentar amb dos vots (el Prof. Valdecasas i, segurament, D. José M^a del Corral).

I és que hi havia a Madrid el Prof. Benigno Lorenzo Velázquez, catedràtic de farmacologia, que feia i desfeia els tribunals al seu gust. Comptava amb tres vots i no hi havia res a fer.

La “travessia del desert” va durar fins que el Prof. García-Valdecasas va poder confeccionar els tribunals als seu gust l'any 1965. No va ser fins aleshores que en Salvà va guanyar la càtedra de Cadis.

Durant aquells vint anys d'espera, Salvà no va perdre el temps. Va fer el curs d'Oficial de Sanitat i es va especialitzar en temes de la Higiene de l'Alimentació. A Cadis hi va passar un any just perquè va aconseguir obtenir per concurs de trasllat la càtedra de València.

Allí s'hi va estar tres anys (de 1966 a 1969). Recordo amb afecte el jovent que va trobar en aquella càtedra des del Dr. Joan Esplugues –que amb el temps va ocupar aquella càtedra- a l'Artur Brugger, a Bedate, a Segarra i altres. L'any 1967 va sol·licitar per aquesta càtedra l'adscripció al règim de dedicació exclusiva a la Universitat. També per concurs de trasllat va passar a la recentment creada Universitat Autònoma de Barcelona, l'any 1989.

Allí, juntament amb Laporte, l'Albert Oriol i Màxim Bartolomé va organitzar la nova càtedra. I Bartolomé va ser un dels que va marxar en guanyar una càtedra primer a Badajoz i després a Saragossa.

Finalment, en jubilar-se el Prof. García-Valdecasas l'any 1980, Salvà va professar la càtedra de farmacologia de la Universitat Central de Barcelona. Ocupant aquesta càtedra fou jubilat per raons d'edat l'any 1986. I declarat professor emèrit fins l'any 1990.

Però ell no es va jubilar. Va seguir anant al Laboratori Làcer fins que una degeneració de la màcula retiniana –que comportava una ceguesa incurable- el va obligar a renunciar a tota mena d'activitat intel·lectual.

Amb el que acabem de dir tothom estarà d'acord que en Salvà va ser un gran treballador. Però hem de tenir en compte que apart de la seva labor a la càtedra, va ser el Delegat del Ministeri de Sanitat de la província de Barcelona fins l'any 1982 en què va cessar a petició pròpia. Va ser degà de la Facultat de Medicina al 1984 i en 1985 va cessar, a més vicerector de la Universitat Autònoma del setembre de 1973 al setembre de 1975 i va dirigir l'Institut de Biologia Fonamental de l'Autònoma des del setembre de 1976 al març de 1980. Diguem també que mentre l'honorable Jordi Pujol va estar a la presó de Saragossa, ell es desplaçava cada setmana a informar-lo de la marxa del Laboratori Cuatrecasas de la seva propietat.

Parlem –per acabar- de la seva doble condició d'acadèmic: de la de farmàcia i de la de medicina.

Va ingressar en la Reial Acadèmia de Farmàcia de Barcelona el 22 de febrer de 1973, amb el discurs "*La evolución medicamentosa en los últimos cincuenta años*". Li va contestar el seu mestre, el Prof. García-Valdecasas. També fou encarregat de la lliçó inaugural del curs 1986 que va versar sobre calci i antagonistes del calci.

Va ingressar en aquesta Acadèmia el 27 d'octubre de 1974 amb el discurs: "*Medicación hipertensiva. Evolución farmacológica de una terapéutica eficaz*". Li va contestar també el Prof. García-Valdecasas i l'any 1996 es va encarregar de la lliçó inaugural: "*Terapéutica en evolución. La medicación anti-hipertensiva*".

Salvà fou vicepresident (del 18 de desembre de 1979 fins l'any 1983) de l'Acadèmia de Medicina i tornà a ser elegit l'any 1987 fins l'any següent. I l'any 2002 quan el Dr. Laporte va haver d'abandonar la presidència d'aquesta casa –en ésser nomenat president de l'Institut d'Estudis Catalans- el Dr. Salvà va presidir aquesta Acadèmia, fins el març del 2003. Amb motiu de l'elecció del Dr. Broggi l'any 1979, va donar mostres del seu bon humor. Era president –des del 1971- el Dr. Pere Domingo Sanjuán. L'any 1979 emmalaltí i malgrat ésser intervingut quirúrgicament pel Dr. Broggi, el Dr. Do-

mingo morí. El succeí precisament, el Dr. Broggi. Va ser aleshores que el Dr. Salvà va dir que el Dr. Domingo havia mort com els reis gods: "*a mans del seu successor!*".

Havia estat distingit amb el títol de Cavaller de l'Orde de les Palmes Acadèmiques (França) i amb la Creu del Mèrit de 1ª classe de la República Federal Alemanya. I era membre d'Honor i Medalla d'Or de l'Institut Barraquer. Pertanyia a les següents Societats d'ingrés limitat: Société Française d'Allergie (1953), Société Française de Pharmacodynamie et de Thérapie (1953), Société des Physiologistes (1957), Collegium Internationale Neuro-Psychopharmacologicum (1963), la International Society of Chemotherapy (1963) i a la New York Academy of Sciences (1963).

La darrerieria de la vida del Prof. Salvà no va ser certament agradable. En pocs anys va viure la mort de la seva esposa, Huguette, i tres fills. I tot agreujat per la pèrdua de la visió que –al meu entendre- és el pitjor que li pot advenir a un intel·lectual.

El Prof. Salvà va ser un treballador incansable. Mentre va estar al costat del seu mestre a Barcelona va publicar un total de 112 treballs. Després van aparèixer fins a un centenar llarg de publicacions des de simples articles a tesis doctorals dirigides per ell, tesines de llicenciatures, cursos i conferències. El Prof. Jacint Corbella -a la Reial Acadèmia de Farmàcia- en la sessió necrològica dedicada al Prof. Salvà va fer un exhaustiu estudi de les publicacions d'en Salvà. Les transcriu exactament.

De tots els temes de la farmacologia, i en va tocar molts, potser el de més dedicació i interès personal va ser el dels medicaments per al tractament de la hipertensió. Hi va dedicar molts anys i esforç, aportant-hi un bon coneixement, en els mecanismes fisiopatològics i en els efectes terapèutics. Un camp relativament inicial va ser el de la reserpina i els alcaloides de la Rauwolfies. Ell mateix explica que "han portat a la descripció del fenomen reserpínic inversió dels efectes hipotensors de la reserpina, després de l'administració d'amfetamina i altres substàncies". Tot això va dur a nous conceptes sobre la simpaticolisi. Ja l'any 1953 va publicar, a la "Presse Médicale" una nota sobre "*Emploi thérapeutique des alcaloïdes esters de l'ellebore blanc dans le traitement de l'hypertension artérielle*" i de seguida una revisió "*Recientes progresos en la terapéutica de la hipertensión*". El 1954 publica un primer treball sobre la Rauwolfia "*Contribution à l'étude pharmacologique de la 'Rauwolfia serpentina'*" i "*Rauwolfia y veratrum, dos drogas vegetales hipotensoras*", lligant en un treball les dues plantes de les que va estudiar més els alcaloides. No cal insistir en aquesta línia, perquè queda ben demostrada en la continuïtat del seu interès, pels títols ja esmentats del seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Medicina, el 1974, o la lliçó inaugural de curs de l'any 1986 a la de Farmàcia. Hi ha doncs més de trenta anys d'interès pel tema. A la Rauwolfia li va dedicar, de manera directa o indirecta, més d'una dotzena de treballs. Recordo que quan algun company em preguntava sobre problemes personals d'hipertensió he dit més d'una vegada: pregunta-ho amb en Salvà que en sap molt i té les idees clares.

He esmentat abans el *Veratrum album*, planta pròpia del país, per la que Salvà hi tenia un cert plus d'interès personal. Va estudiar-ne el mecanisme d'acció dels alcaloides, el mètode d'estandarització biològica (1953), els efectes narcòtics, les interaccions amb l'adrenalina i noradrenalina, i els efectes sobre el control tèrmic. D'aquí, amb el pas dels anys, va anar cap a l'estudi de la farmacologia del sistema vegetatiu, camp del que en va viure el creixement dels coneixements sobre receptors i bloquejants, els antagonismes. La relació és llarga i mostra un coneixement profund, i de primera mà, del tema.

Un altre camp en el que va treballar activament durant temps, principalment per la influència de la seva estada de formació a França, fou el dels antihistamínics, amb molts articles tant en el vessant experimental com d'aplicació clínica. Són més del temps en que va estar amb Bernard Halpern en el laboratori de medicina experimental de l'Hôpital Broussais, i quan va tornar seguí amb el tema juntament amb Sigmund Glanzmann, en els anys en que aquest treballà al laboratori del doctor Valdecasas. Aquí hi trobem també una de les seves primeres, i relativament escasses, col·laboracions a "Medicina Clínica" l'any 1949, reunint la seva experiència com a farmacòleg i el vessant com a dermatòleg. "*Nuevas indicaciones de la medicación antihistamínica. El eritema solar y las picaduras de insectos*" i poc després "*Antihistamínicos en terapéutica dermatológica*". Jo, personalment, que també havia fet dermatologia de jove, no passo de llarg aquest vessant clínic de Salvà, el contacte amb el malalt.

Hi ha encara molts més aspectes, més o menys diversos, que cal recordar. Un dels més interessants, per la data dels seus treballs, i perquè formen part de la seva formació inicial a França, en la primera estada de 1947 amb el professor J. Lavollay, en el laboratori de química agrícola i biològica del Conservatori Nacional d'Arts i Oficis de París, són els estudis sobre la vitamina P. Bé sigui en la seva aplicació a la terapèutica dermatològica (1945, primer treball a Medicina Clínica) o l'acció contra la fragilitat vascular, juntament amb Lavollay i Neumann.

Probablement per aquesta relació amb un laboratori de química agrícola hi trobem algun treball de tema toxicològic, sobre el DDT, que qui ho havia de dir, el 1947, que tindria tan mala premsa al cap dels decennis com a contaminant, oblidant altres efectes positius immediats. L'estudià, en aspectes dermatològics, en dos treballs del 1947, un experimental "*Absorción y toxicidad percutánea del DDT en animales de sangre caliente*", publicat a *Actas Dermosifiliográficas*, i un altre sobre la influència dels excipients en l'absorció percutània del DDT. Sense deixar aquest vessant toxicològic, recordem un "*Estudio farmacológico del veneno de la Vipera latastei Boscà*", el 1946, publicat a "*Trabajos del Instituto Nacional de Ciencias Médicas*", on aleshores publicava molt. Després aquest enfocament toxicològic serà més marginal fins arribar a la valoració dels efectes negatius dels medicaments, en una etapa posterior, que promourà una altra línia de publicacions de més gruix, en llibres i capítols de llibre.

L'estudi de la medicació sobre el tiroides, i la seva patologia expe-

rimental, també va ser important. Ell mateix diu "la farmacología del tiroides i de les substàncies antitiroidals, o de fàrmacs com la reserpina o la guanetidina, amb accions sobre el metabolisme energètic, han originat una sèrie bastant extensa de publicacions", de fet una vintena, més a partir ja de 1955, on s'interessa també pel goll experimental induït per alguna substància, com el tiuracil. És un capítol extens que ara només s'esmenta.

Temes potser més petits en el conjunt, però interessants en el seu moment, són els dedicats al tractament de la tuberculosi, en col·laboració principalment amb Valdecasas i Puig Muset, així en "*Contribución al estudio de nuevos quimioterápicos antituberculosos: datos experimentales y clínicos sobre la hidracida del ácido cianacético*" (*Med. Clin.* 1952, 19, 275-280). O sigui la introducció de la cianamida. També amb Valdecasas i Puig Muset es van publicar l'any 1949 dues cartes, al *Lancet* i al *JAMA*, sobre efectes de la hialuronidasa. Sense acabar, i de bon tros, les línies més particulars, anem a valorar un altre aspecte, el de la patologia general pels medicaments. Hi ha el clàssic text dirigit per Laporte sobre "Patología Farmacológica" editat per Esteve en dos volums, i el llibre que van fer sobre accions negatives dels medicaments els doctors Bada i Salvà. És un llibre important, extens, que aquí marca una fita, i en el que ara no m'hi estenc.

En morir el Prof. Salvà el 28 de maig d'aquest any, molts vam perdre un amic, la ciència un element valuós i l'Acadèmia un somriús d'humor. Al seu fill Hugo, a la seva germana que ens acompanyen, la manifestació del meu condol.

Dr. Josep Antoni Salvà i Miquel (1818-2007)